

Skolans roll för elevers kunskaper om demokrati

- En fördjupad analys av *Ung i demokrati*-studien

Förord

The International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA) har under åren 2001- 2002 publicerat två internationella rapporter med resultat från *IEA Civic Education Study*. De internationella rapporterna har haft fokus på resultatjämförelser länder emellan. Skolverket har utifrån samma undersökning, i Sverige benämnd *Ung i demokratin*, publicerat två nationella rapporter med fokus på de svenska resultaten i ett internationellt perspektiv. Då undersökningens datamaterial erbjuder flera möjligheter till djupare statistisk analys har datamaterialet använts i det metodutvecklingsarbete som bedrivs inom Skolverket. Anders Broberg och Annika Jonsson vid Skolverkets enhet för nationell uppföljning har gjort analysen och skrivit rapporten med handledning av professor Ingrid Munck vid Young Citizens program, CEFOS, vid Göteborgs universitet.

Stockholm i oktober 2004

Staffan Lundb
Avdelningschef
Utredningsavdelningen

Annika Jonsson
Projektledare
Enheten för nationell uppföljning

Innehållsförteckning

Förord	2
Sammanfattning.....	4
1. Inledning och syfte	5
2. Undersökningen och datamaterialet	6
3. Empirisk analys.....	7
4. Slutsatser	14
Referenser	16
Bilaga 1. Demokratikunskapsprovet (exempel).....	17
Bilaga 2. Ordkunskapsprovet	18
Bilaga 3. Attitydfrågor	19

Sammanfattning

Syftet med analysen är att undersöka vilka faktorer som har betydelse för elevers kunskaper om demokrati. Datamaterialet som analysen baseras på är Sveriges 15-åriga elevers kunskaper och värderingar i demokratifrågor som undersöktes i *IEA Civic Education Study/Ung i demokratin* år 1999. Den statistiska metod som används är strukturek-vationsmodeller

Analysen visar att såväl klassrumsklimatet som elevernas politiska aktivitet har betydelse för elevernas kunskaper om demokrati. Elever som upplever ett öppet klassrumsklimat där läraren respekterar elevernas åsikter, uppmuntrar till diskussion, får eleverna att bilda sig egna uppfattningar och där eleverna vågar ge uttryck för olika åsikter har bättre kunskaper om demokrati. Politisk aktivitet har också betydelse för elevernas demokratikunskaper. Elever som ofta ser på nyheterna på TV, läser dagstidningar och diskuterar vad som händer med kompisar, föräldrar och andra vuxna har bättre resultat på kunskapsprovet om demokrati än de som mer sällan gör detta. Effekten av att uppleva ett öppet klassrumsklimat är ungefär tre gånger så stor som effekten av att vara politisk aktiv.

Hembakgrunden, som avser föräldrarnas utbildningsnivå, antal böcker i hemmet samt om det finns dagstidning i hemmet, är den bakgrundsfaktor som har starkast samband med elevernas kunskaper om demokrati.

Elevernas politiska självförtro i den meningen att eleverna tycker att de förstår och är intresserade av politiska frågor och att de känner att de själva har något att bidra med när politiska frågor diskuteras har ungefär lika starkt samband med elevernas demokratikunskaper som elevernas politiska aktivitet.

Av den totala variationen i demokratikunskaper är i genomsnitt 92 procent inomskolsvariation och 8 procent mellanskolsvariation. Inom- och mellanskolsvariationen för demokratikunskaper är på ungefär samma nivå som grundskolebetyg och resultat på de nationella proven i engelska, matematik och svenska.

Hembakgrunden är den enda faktor i analysen som på skolnivån visade sig ha samband med elevernas kunskaper. En skolas elevsammansättning med avseende på elevernas hembakgrund förklarar till stor del variationen i kunskapsnivå mellan skolorna. Analysen visar också att det inte finns någon skillnad i kunskapsnivå mellan elever på kommunala respektive fristående skolor eller mellan elever på invandrartäta respektive icke invandrartäta skolor när hänsyn tagits till skolans elevsammansättning med avseende på hembakgrund.

1. Inledning och syfte

Den svenska skolan har ett uppdrag att fostra eleverna till demokratiska samhällsmedborgare som kan leva och verka i ett demokratiskt samhälle. Skolans uppdrag handlar både om att utveckla elevernas kunskap om demokrati och värdegrund och om att skolan ska verka i demokratiska arbetsformer. Skolans demokratiska uppdrag regleras i såväl skollagen som läroplaner.

Enligt skollagen ska skolan ”ge eleverna kunskaper och färdigheter samt, i samarbete med hemmen, främja deras harmoniska utveckling till ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar”. Skollagen säger också att ”verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar.”

I läroplanen står att: ”Det offentliga skolväsendet vilar på demokratins grund.” ...”Skolan har en viktig uppgift när det gäller att förmedla och hos eleverna förankra de grundläggande värden som vårt samhällsliv vilar på.” ... ”Det är inte tillräckligt att i undervisningen förmedla kunskap om grundläggande demokratiska värderingar. Undervisningen skall bedrivas i demokratiska arbetsformer och förbereda eleverna för att aktivt delta i samhällslivet.”

I Sverige har diskussionen kring den svenska demokratins hälsotillstånd tagit fart under 1990-talet. Under påverkan av denna diskussion tog Skolverket beslutet att delta i *IEA Civic Education Study*, i Sverige benämnd *Ung i demokratin*. Den första internationella rapporten från *IEA Civic Education Study* publicerades under år 2001 och den byggde på resultat från 14-åringar i 28 länder¹. Samma år publicerades Skolverkets första nationella rapport från samma undersökning men med fokus på de svenska elevernas resultat². Under år 2002 utkom IEA med den andra internationella rapporten med sammanlagt 16 länders resultat bland gymnasieelever samt jämförelser med 14-åringar där det varit möjligt. Den svenska nationella slutrapporten med resultat från elever i gymnasieskolans år 3 och jämförelser med elever i år 9 samt några internationella jämförelser publicerades under år 2003³.

Syftet med den nu genomförda analysen är att undersöka vilka bakgrundsfaktorer samt vilka arenor, såväl i som utanför skolan, som på individ- respektive skolnivå förklarar variationen i elevers resultat på studiens demokratikunskapsfrågor. Den statistiska metod som används är strukturekvationsmodeller⁴.

¹ Torney-Purta, J., Lehmann, R., Oswald, H., and Schulz, W. (2001): *Citizenship and Education in Twenty-Eight Countries: Civic Knowledge and Engagement at Age Fourteen*, Amsterdam: IEA 2001

² Skolverket (2001), *Ung i demokratin. En studie av ungdomars demokratiska kompetens*. Rapport nr 210.

³ Skolverket (2003). *Ung i demokratin. Gymnasieelevers kunskaper och attityder i demokrati- och samhällsfrågor*. Rapport nr 232.

⁴ För en beskrivning av den statistiska metoden se exempelvis Bollen K. (1989) *Structural equations with latent variables*.

2. Undersökningen och datamaterialet

Datamaterialet som ligger till grund för denna rapport är hämtat från den svenska delen av *IEA Civic Education Study/ Ung i demokratin*. Undersökningen bygger på ett riksrepresentativt urval av 150 grundskolor. På varje skola valdes slumpmässigt en klass eller undervisningsgrupp i år nio att delta i studien⁵. Svarsfrekvensen var i Sverige 88 procent och antalet elever som deltog var 3 025. I undersökningen fanns också möjligheter att inom bestämda ramar påverka urvalet nationellt. Elever födda utomlands och elever i fristående skolor överrepresenterades i den svenska undersökningen.

Studien innefattar kunskapsfrågor, attityd- och värderingsfrågor samt bakgrundsfrågor om eleven. Förutom de undersökningsfrågor som var gemensamma för alla deltagande länder fanns möjligheten att ha nationella tilläggsfrågor i ett särskilt frågeformulär, en möjlighet som utnyttjades i den svenska undersökningen. Eleverna i Sverige har bland annat genomfört ett ordkunskapsprov. Resultaten på ordkunskapsprovet används i modellansatsen för att kunna särskilja elevernas kunskaper om demokrati från deras mer allmänna språkliga förmåga.

I analysen ingår kunskapsprovet i demokrati med 37 frågor, ordkunskapsprovet med 38 frågor, bakgrundsfrågor samt attitydfrågor. Kunskapsprovet i demokrati består av en fråga eller ett påstående. Till varje fråga eller påstående finns fyra svarsalternativ varav ett är korrekt⁶. Ordkunskapsprovet är utformat så att eleverna ska svara på om två ord har ungefär samma eller ungefär motsatt betydelse⁷. Attitydfrågorna gäller elevernas politiska självförtroende, politiska aktivitet samt uppfattning om klassrumsklimatet⁸.

⁵ I urvalet drogs även en klass i år 8 på varje skola då den internationella standardpopulationen var 14-åringar. I denna analys har vi valt 15-åringar då dessa elever är särskilt intressanta eftersom de går sista året i den obligatoriska skolan.

⁶ Frågorna i demokratikunskapsprovet är sekretessbelagda förutom några exempelfrågor som presenteras i bilaga 1.

⁷ Se bilaga 2 för ordkunskapsprovets frågor och andel elever som svarat rätt på respektive fråga.

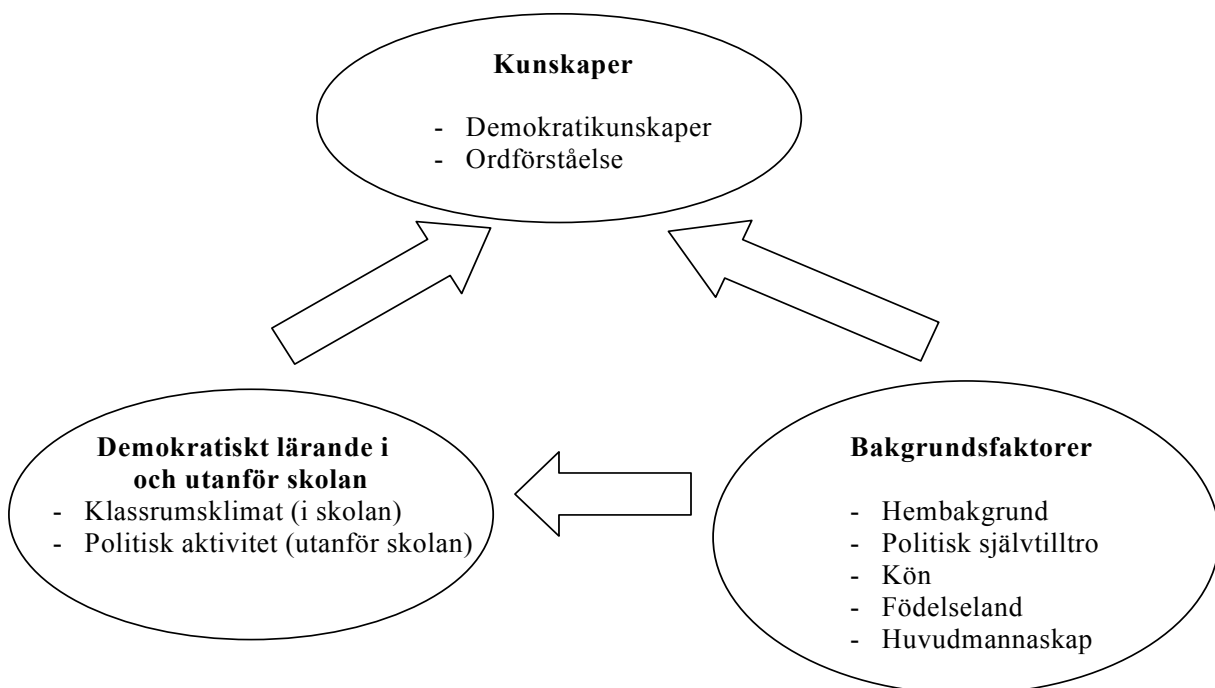
⁸ Se bilaga 3 för attitydfrågorna.

3. Empirisk analys

Den begreppsmodell som analysen i denna rapport huvudsakligen bygger på är de resultat som framkom i den internationella undersökningen av 14-åringars demokratiska kunskaper och består av tre olika områden: kunskaper, arenor och bakgrundsfaktorer.

I *figur 1* presenteras begreppsmodellen.

Figur 1. Begreppsmodell för demokratiska kunskaper.

Utgångspunkten i modellen är kunskapsprovet som består av 37 frågor inom demokratiområdet. Utifrån frågornas karaktär har dessa delats in i sju ämnesområden. Nedan beskrivs vilken typ av frågor som ingår i respektive ämnesområde. Inom parentes anges den förkortning av ämnesområdet som används i figurerna.

- *Demokratis grundläggande innebörd* (GRUND). Detta ämnesområde innefattar frågor om allmänna val, grundlag och riksdag.
- *Demokratiska friheter och rättigheter* (FRI-RÄTT). Till detta område har frågor om yttrandefrihet, mötesfrihet och organisationsfrihet hänförts.
- *Jämlikhet, jämställdhet och mänskliga rättigheter* (JJM) innefattar frågor om FN:s deklaration om mänskliga rättigheter, FN:s barnkonvention samt fiktiva exempel på diskriminering i arbetslivet.
- *Organisationer, särintressen och allmänintresse* (OSA). Frågor om organisationers roll i demokratin och frågor om motsättningar mellan särintressen och allmänintressen.
- *Bilder* (BILD). Frågor där eleverna ska tolka budskapet i en bild.
- *Texter* (TEXT). Frågegrupperingen innefattar kortare texter som eleverna ska kunna dra slutsatser av, en slags läsförståelse.
- *Fakta och åsikter* (FAK-ÅSI). Dessa frågor handlar om att eleven ska kunna särskilja vad som är fakta och vad som är åsikter i ett påstående.

Hypotesen är att kunskapsprovet inte bara mäter specifika kunskaper i demokrati utan även mer generella kunskaper/förmågor som läsförståelse och ordkunskap. I ett försök att ta hänsyn till denna mer generella kunskap som frågorna också mäter har den svenska undersökningen kompletterats med ett ordkunskapsprov.

Genom att utnyttja fördelarna med en så kallad nestad analysmodell⁹ är förhoppningen att ordkunskapsprovet kan användas till att särskilja elevernas kunskaper i demokrati från deras mer generella ord- och läsförståelse och på så sätt kunna analysera demokratiska kunskaper specifikt.

⁹ Munck Ingrid M.E *Effektstudier vid utvärdering av skolan*. Pedagogisk forskning (1997), Årg 2. Nr 1.

De kunskaper eleverna uppvisar på skrivningar i skolan behöver de inte ha tillägnat sig bara i skolan. Svaren färgas även av det eleverna erfar utanför skolan; i hemmet, i föreningsliv och vad de möter i samhällslivet i övrigt. Hur aktiva eleverna är utanför skolan när det till exempel gäller att ta del av nyheter i tidningar och TV, har precis som klassrumsklimatet visat sig ha en koppling till demokratiskt lärande och ingår därför i begreppsmodellen som en arena för demokratiskt lärande.

Efter att ha bestämt vilka arenor som ingår i begreppsmodellen är sista steget att fastställa vilka bakomliggande faktorer som skulle kunna påverka arenorna och elevernas demokratiska kunskaper och som därför bör ingå i modellen. Bakgrundsfaktorerna utgör en viktig del av begreppsmodellen. Genom att ta hänsyn till bakgrundsvariablerna kan effekterna av de studerade förklaringsfaktorerna, klassrumsklimat och politisk aktivitet, renodlas. De bakgrundsfaktorer som undersökningen ger möjlighet att studera och som ingår i begreppsmodellen är på individnivå kön, hembakgrund, politisk självförtroende, födelseland och på skolnivå om skolan har kommunal eller fristående huvudman samt om skolan är invandrartät eller ej. Hembakgrunden innefattar föräldrarnas utbildning¹⁰, antal böcker i hemmet samt om det finns en dagstidning i hemmet.

I *figur 1* illustreras bakgrundsfaktorer, arenor och kunskaper och den idé som ligger bakom modellen: Vilka arenor, i och utanför skolan förklarar variation i prestation på demokratikunskapsprovet kontrollerat för ordkunskapsprovet och bakgrundsfaktorerna?

Då undersökningens data är hierarkiska i två nivåer: individer och skolor, genomförs en tvånivåanalys. En analys på individ- och skolnivå kan bidra med viktig information till såväl den professionella som den politiska nivån. I tvånivåanalysen kan den totala variationen delas upp i två delar: inom- och mellanskolsvariation. *Inomskolsvariation* beskriver variationen *mellan elever* och *mellanskolsvariationen* beskriver variationen *mellan skolor*. Om skolorna i ett skolsystem är homogena och består av heterogent sammansatta klasser är den största delen av den totala variationen inomskolsvariation och om skolorna är heterogena och består av homogent sammansatta klasser är den största delen av den totala variationen mellanskolsvariation. Ur ett likvärdighetsperspektiv är det att föredra att den största delen av variationen finns mellan elever och en liten del av variationen finns mellan skolor.

I *tabell 1* redovisas inom- och mellanskolsvariationen för de olika områdena i analysen¹¹. För demokratikunskaperna är cirka 92 procent av den totala variationen inomskolsvariation och cirka 8 procent mellanskolsvariation. Bland de sju olika demokratiområdena är mellanskolsvariationen högst för *Demokratins grundläggande innebörd*, 12 procent, och lägst på området *Bilder*, 4 procent. För övriga områden är mellanskolsvariationen mellan 7 och 10 procent.

¹⁰ Eleverna har tillfrågats om både mammans och pappans utbildning och det är den av föräldrarna som har högst utbildning (grundskola, gymnasium eller universitet) som räknas.

¹¹ I urvalets första steg valdes en skola och i ett andra steg valdes en klass per skola. Då varje klass representerar en skola sammanfaller klassnivån med skolnivån och vi använder termen mellanskolsvariation.

Tabell 1. Inom- och mellanskolsvariation i procent.

Ämnesområde	Mellanskols- variation (procent)	Inomskols- variation (procent)
Demokratins grundläggande innebörd	12	88
Demokratiska fri- och rättigheter	10	90
Jämlikhet, jämställdhet och mänskliga rättigheter	7	93
Organisationer, särintressen och allmänintressen	7	93
Bilder	4	96
Texter	7	93
Fakta och åsikter	8	92

I en kommande rapport från Skolverket visar statistiska analyser av betyg samt resultat på nationella prov i engelska, matematik och svenska i grundskolan att knappt tio procent av den totala variationen är mellanskolsvariation och drygt 90 procent är inomskolsvariation¹². I samma rapport visar analyser av data från PISA:s internationella studie av femtonåringars läsförmåga att inomskolsvariationen i Sverige är 92 procent och mellanskolsvariationen 8 procent¹³. Inom- och mellanskolsvariationen för demokratikunskaperna ligger alltså på ungefär samma nivå som när det gäller betyg, nationella prov i engelska, matematik och svenska samt PISA:s internationella kunskapsmätning av läsförmåga.

Vad förklarar då inom- respektive mellanskolsvariationen? I ett första steg skapades en individnivåmodell och i ett andra steg en tvånivåmodell. I ett första försök att specificera en individnivåmodell som motsvarar frågeställningen illustrerad i *figur 1* var antagandet att både skol- och fritidsarenan påverkar såväl demokratikunskaperna som de generella kunskaperna. Nästa steg i modelleringen var att introducera bakgrundsfaktorerna i den specificerade modellen och på så sätt kontrollera för eventuella samband mellan arenorna för demokratiskt lärande och demokratikunskaper. När denna modell utvärderats exkluderades icke signifikanta modellspecifikationer och en reducerad modell erhöles. Utgångspunkten för modellspecifikationen av tvånivåmodellen var att ”spegla” modellen på individnivå för att undersöka om samma faktorer och samma samband finns på såväl individnivån som skolnivån. Studiens urvalsdesign gjorde det möjligt att även inkludera skolnivåvariablerna invandartäthet och huvudmannaskap i tvånivåmodellen¹⁴. Alla samband i tvånivåmodellen som presenteras i *figur 2* är signifikanta på femprocentsnivån. Root Mean Square Error Adjusted (RMSEA) är ett utvär-

¹² Skolverkets kommande rapport om orsaker till variationer i målpuffyllelse.

¹³ Av de 26 deltagande länderna hade tre länder: Norge, Sverige och Island en mellanskolsvariation på 10 procent eller mindre.

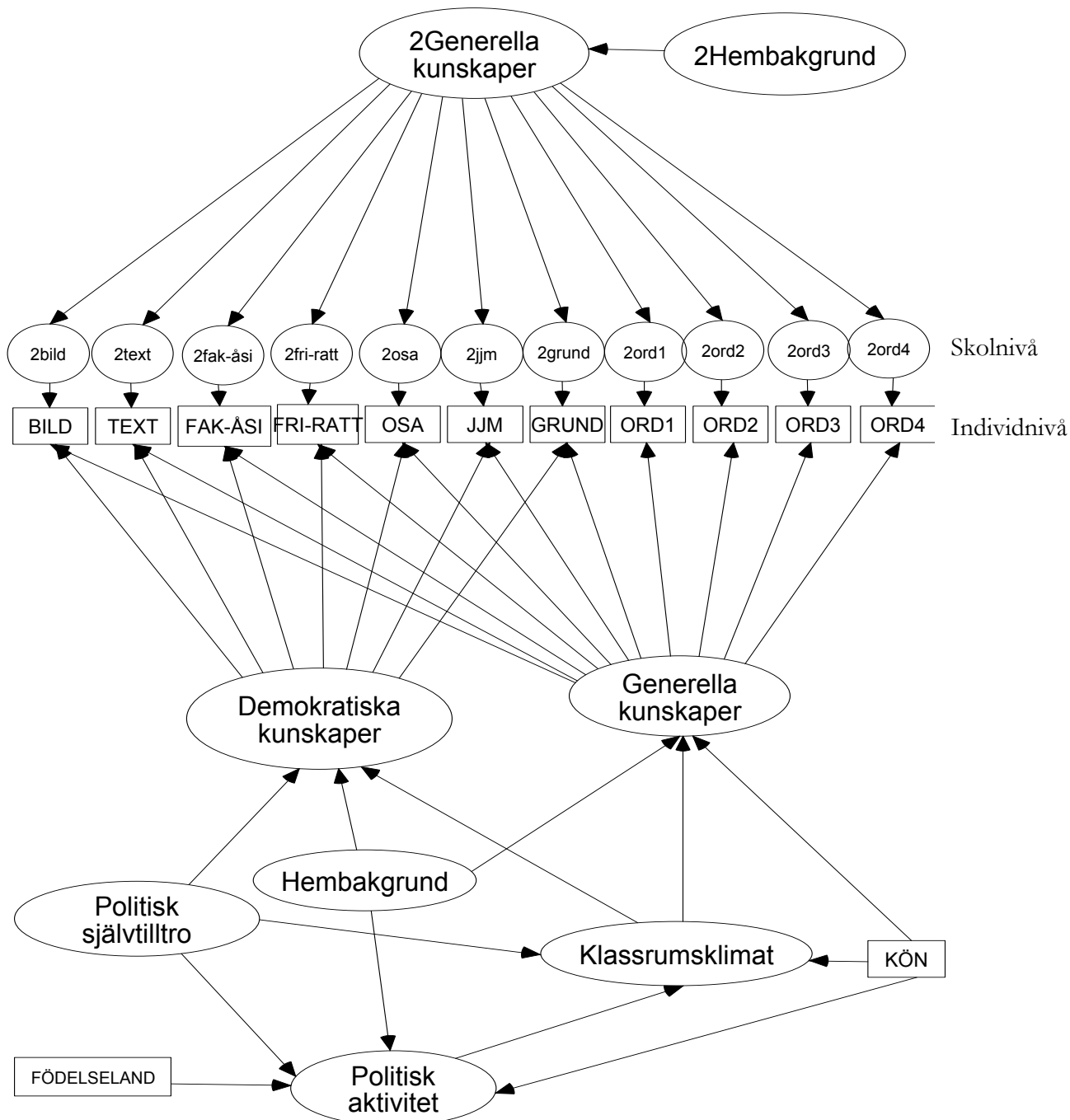
¹⁴ Urvalet stratifierades på invandartäta skolor för att öka urvalssannolikheten för utlandsfödda elever. Med invandartät skola avses här att minst 50 procent av eleverna är modersmålsberättigade. Urvalet stratifierades också på skolans huvudman (fristående respektive kommunala skolor)

deringsmått som visar hur stor avvikelsen är mellan modellspecifikationens förväntade värden (teorin) och empiriska data. Tvånivåmodellen har en mycket god anpassning till data, vilket modellens RMSEA (0.043) visar. Modellen förklarar 24 procent av variationen i demokratikunskaper på individnivån och på skolnivån förklaras 77 procent av variationen i kunskaperna.

När tvånivåmodellen specificerades på motsvarande sätt som på individnivån blev resultatet, innan bakgrundsfaktorena introducerats i modellen, att klassrumsklimatet och politisk aktivitet påverkade kunskaperna. Effekten av klassrumsklimat och politisk aktivitet uteblev dock när bakgrundsvariablerna hembakgrund, invandrartäthet och huvudmannaskap, inkluderades i modellen. Även invandrartäthet och huvudmannaskap visade sig vara icke signifikanta på tvånivån. I den slutliga modellen var det alltså endast sambandet mellan hembakgrund och kunskaper som var signifikant på tvånivån. Givet en skolas elevsammansättning med avseende på elevernas hembakgrund har det alltså enligt modellen inte någon betydelse för kunskapsnivån på skolan huruvida skolan är invandrartät eller inte, hur det uppfattade klassrumsklimatet är eller hur politiskt aktiva eleverna är samt om skolans huvudman är kommunal eller fristående.

I *figur 2* visas den slutliga statistiska modellen där sambanden illustreras med pilar. I *tabell 2* redovisas de indirekta, direkta och totala effekterna som anger sambandens styrka. En indirekt effekt är en effekt som går via en annan variabel såsom exempelvis politisk självförtroende som också påverkar demokratikunskaperna indirekt via klassrumsklimatet. Den totala effekten är summan av direkta och indirekta effekter.

Figur 2. Strukturmodell på individ- och skolnivå¹⁵.

Chi2(χ^2): 2250

Df: 689

RMSEA: 0,043 90% konfidensintervall

för RMSEA [0,041 : 0,045]

Förklaringsgrad (R^2) för demokratikunskaper på individnivå: 24 procent.

Förklaringsgrad (R^2) för generella kunskaper på skolnivå: 77 procent.

¹⁵ Faktorer på skolnivån (i den övre delen av figuren) har siffran "2" framför beteckningen.

Tabell 2. Direkta, indirekta och totala effekter.

Beroende faktorer på individnivå	Förklarande faktorer på individnivå						
	Effekter	Klassrums-klimat	Politisk aktivitet	Hem-bakgrund	Politisk självtilltro	Kön (flicka=1)	Födelseland (utlandsfödd=1)
Demokratiska kunskaper	Direkta	0,27	-	0,34	0,08	-	-
	Indirekta	-	0,10	0,01	0,04	0,05	0,01
	Totala	0,27	0,10	0,35	0,12	0,05	0,01
Generella kunskaper	Direkta	0,06	-	0,36	-	-0,10	-
	Indirekta	-	0,02	0,00	0,01	0,02	0,00
	Totala	0,06	0,02	0,36	0,01	-0,08	0,00
Klass-rumsklimat	Direkta	-	0,37	-	-0,12	0,29	-
	Indirekta	-	-	0,05	0,26	0,05	0,06
	Totala	-	0,37	0,05	0,13	0,34	0,06
Politisk aktivitet	Direkta	-	-	0,13	0,70	0,13	0,16
	Indirekta	-	-	-	-	-	-
	Totala	-	-	0,13	0,70	0,13	0,16
Beroende faktorer på skolnivå	Förklarande faktorer på skolnivå						
Generella kunskaper	Direkta	-	-	0,87	-	-	-

4. Slutsatser

Har arenorna för demokratiskt lärande, i och utanför skolan, betydelse för elevernas kunskaper om demokrati? Resultatet av analysen visar att såväl klassrumsklimatet som elevernas politiska aktivitet har betydelse för elevernas kunskaper om demokrati. Elever som i hög grad upplever ett öppet klassrumsklimat där läraren respekterar elevernas åsikter, uppmuntrar till diskussion, får eleverna att bilda sig egna uppfattningar och där eleverna vågar ge uttryck för olika åsikter har också bättre kunskaper om demokrati. Den arena för demokratiskt lärande utanför skolan som vi har studerat, politisk aktivitet, har också betydelse för elevernas demokratikunskaper. Elever som ofta ser på nyheterna på TV, läser dagstidningar och diskuterar med kompisar, föräldrar och andra vuxna om vad som händer i Sverige och i andra länder har bättre resultat på kunskapsprovet om demokrati än elever som mer sällan gör detta. Effekten av klassrumsklimatet (0,27) är ungefär tre gånger så stor som effekten av politisk aktivitet (0,10).

Vilka bakgrundsfaktorer har effekt på elevernas kunskaper om demokrati och hur starka är de olika effekterna? Hembakgrunden, som avser föräldrarnas utbildningsnivå, antal böcker i hemmet samt om det finns en dagstidning i hemmet, är den bakgrundsfaktor som har starkast samband (0,35) med elevernas kunskaper om demokrati. Elevernas politiska självförtroende i den mening att de tycker att de förstår och är intresserade av politiska frågor och att de känner att de själva har något att bidra med när politiska frågor diskuteras har ungefär lika starkt samband (0,12) med elevernas demokratikunskaper som elevernas politiska aktivitet (0,10). Flickor har också något bättre kunskaper om demokrati (0,05) jämfört med pojkar. En marginell effekt (0,01) har också elevens födelseland, såtillvida att elever födda utomlands har presterat något bättre på demokratikunskapsprovet.

Har då bakgrundsfaktorerna betydelse för hur politiskt aktiva eleverna är och hur de uppfattar klassrumsklimatet? Resultatet av analysen visar att alla bakgrundsfaktorer i modellen har betydelse för upplevelsen av klassrumsklimatet. Elever som är politiskt aktiva (0,37) och har en stor politisk självförtroende (0,13) upplever ett öppnare klassrumsklimat. Flickor upplever också i högre grad än pojkar (0,34) ett öppet klassrumsklimat. En liten effekt på upplevelsen av klassrumsklimatet har också hembakgrunden (0,05) och födelseland (0,06) såtillvida att elever med högre utbildade föräldrar och elever födda utomlands upplever ett öppnare klassrumsklimat än elever med lägre utbildade föräldrar och elever födda i Sverige. Resultatet av analysen när det gäller politisk aktivitet visar att såväl hembakgrund, politisk självförtroende, kön och födelseland har betydelse för hur politiskt aktiva eleverna är. Elever som har en stor politisk självförtroende är mer politiskt aktiva än elever med liten politisk självförtroende (0,70). Elever vars föräldrar har högre utbildning är mer politiskt aktiva än elever med lägre utbildade föräldrar (0,13), flickor är mer politiskt aktiva än pojkar (0,13) och elever födda utomlands är mer politiskt aktiva än elever födda i Sverige (0,16).

Den totala variationen i demokratikunskaper är i genomsnitt 92 procent inomskolsvariation och 8 procent mellanskolsvariation. För de olika ämnesområdena i kunskapsprovet varierade andelen inom- och mellanskolsvariationen. Mellanskolsvariationen var högst på områdena *Demokratins grundläggande innebörd*, 12 procent och lägst på området *Bilder*, 4 procent. Inom- och mellanskolsvariationen för demokratikunskaper är på ungefär samma nivå som grundskolebetygen och resultaten på de nationella proven i engelska, matematik och svenska.

Hembakgrunden är den enda faktor i analysen som på skolnivån visade sig ha samband (0,87) med elevernas kunskaper. En skolas elevsammansättning med avseende på elevernas hembakgrund förklarar till stor del variationen i kunskapsnivå mellan skolorna. Tvånivåmodellen visar också att det inte finns någon skillnad i kunskapsnivå mellan elever på kommunala respektive fristående skolor eller mellan elever på invandrarartata respektive icke invandrarartata skolor när hänsyn tagits till skolans elevsammansättning med avseende på hembakgrund.

Referenser

Amadeo, Jo-Ann, Torney-Purta, Judith, Lehmann, Rainer, Husfeldt, Vera, Nikolova, Roumiana, (2002). *Civic knowledge and engagement. An IEA studie of upper secondary students in sixteen countries*. Amsterdam: IEA: (International Association for the Evaluation of Educational Achievement).

Bollen K. (1989) *Structural equations with latent variables*. John Wiley and Sons. New York. 1989.

Bollen K, Scott Long J. (1993) *Testing structural equation models*. Sage Publications. Newbury Park. 1993

Byrne Barbara M. (2001). *Structural equation modelling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming*. Lawrence Erlbaum Associates (LEA), Publishers. New Jersey.

Gustafsson, J-E, Stahl, P A (2000) *STREAMS User's Guide Version 2.5 for Windows*.

Munck Ingrid M.E. *Effektstudier vid utvärdering av skolan*. Pedagogisk forskning (1997), Årg 2. Nr 1.

Skolverket (2001), *Ung i demokratin. En studie av ungdomars demokratiska kompetens*. Rapport 210.

Skolverket (2003), *Ung i demokratin. Gymnasieelevers kunskaper och attityder i demokrati- och samhällsfrågor*. Rapport 232.

Torney, Oppenheim & Farnen (1975), *Civic education in ten countries: An empirical study*. John Wiley and Sons. New York. 1975.

Torney-Purta, J., Lehmann, R., Oswald, H., and Schulz, W. (2001): *Citizenship and Education in Twenty-Eight Countries: Civic Knowledge and Engagement at Age Fouteen*, Amsterdam: IEA 2001.

Yang Yang (2003) *Measuring Socioeconomic Status and Its Effects at Individual and Collective Levels: A Cross-Country Comparison*. Göteborg studies in educational sciences 193.

Bilaga 1. Demokratikunskapsprovet (exempel)

Exempelfråga 1.

Vilket av följande ger störst anledning att kalla ett land icke-demokratiskt?

- A. Att människor inte får kritisera regeringen.
- B. Att de politiska partierna ofta kritiserar varandra.
- C. Att människor måste betala mycket höga skatter.
- D. Att varje medborgare har rätt till ett arbete.
-

Exempelfråga 2.

Vi medborgare har fått nog!
En röst på Silverpartiet är en röst för högre skatter.
Det innebär slutet för ekonomisk tillväxt och ett slöseri med vårt lands tillgångar.
Rösta istället för ekonomisk och fri företagsamhet.
Rösta så att alla får mer pengar kvar i plånboken
Låt oss inte slösa bort ytterligare fyra år! RÖSTA PÅ GULDPARTIET.

Valaffischen har förmodligen gjorts av...

- A. Silverpartiet.
- B. ett parti eller en grupp som är motståndare till Silverpartiet.
- C. en grupp som försöker se till att valet är rättvist.
- D. Silverpartiet och Guldpartiet tillsammans.

Bilaga 2. Ordkunskapsprovet

"Har orden ungefär samma eller ungefär motsatt betydelse?"

ORD		RÄTT SVAR (procent)	FAKTOR
smakfull	banal	58	ord 3
informerad	ovetande	90	ord 1
osäker	stabil	90	ord 2
hastig	trög	88	ord 3
undfallande	eftergiven	65	ord 3
kompanjon	partner	89	ord 4
dekoration	ornament	52	ord 4
mållös	pratsjuk	72	ord 3
välbärgad	burgen	40	ord 3
ordnad	förvirrad	84	ord 1
hindrad	förbjuden	85	ord 2
skrytsamhet	försynthet	64	ord 2
välmående	utarmad	71	ord 2
angränsa	tangera	49	ord 1
skapa	alstra	66	ord 1
talträngd	ordkarg	46	ord 1
tirad	harang	29	ord 1
välvillig	intolerant	62	ord 4
vag	precis	57	ord 1
klok	omdömesgill	48	ord 3
förvärva	skingra	47	ord 2
ålderdomlig	antik	82	ord 4
svårfattlig	explicit	37	ord 2
lossa	slaka	63	ord 1
ringaktning	förakt	36	ord 1
flagrant	påtaglig	32	ord 2
kalibrera	beräkna	58	ord 2
futtig	omåttlig	38	ord 4
absolut	relativ	40	ord 2
evinnerlig	permanent	51	ord 2
konformitet	olikhet	44	ord 4
konvergera	närma	38	ord 3
tillägna	dedicera	51	ord 3
upphäva	annullera	48	ord 4
variabel	inkonstant	39	ord 1
frikostighet	generositet	65	ord 4
grannlaga	taktfull	34	ord 4
påtaglig	obestridlig	33	ord 3

Bilaga 3. Attitydfrågor

Procentuell svarsfördelning.

I	Det politiska systemet	Håller absolut inte med	Håller inte med	Håller med	Håller absolut med	Vet inte	FAKTOR
I2	Jag vet mer om politik än de flesta i min ålder	31	40	12	4	13	Politisk självtilltro
I5	Jag har oftast något att säga när politiska problem eller frågor diskuteras	15	32	29	9	14	Politisk självtilltro
I8	Jag har lätt att förstå de flesta politiska frågorna	14	34	33	6	12	Politisk självtilltro
I10	Jag är intresserad av politik	41	28	18	6	8	Politisk självtilltro
L	Politisk aktivitet 1	Aldrig	Sällan	Ibland	Ofta	Vet inte	
L1	Hur ofta diskuterar du vad som händer i svensk politik med människor i din ålder?	35	35	22	5	3	Politisk aktivitet
L2	Hur ofta diskuterar du vad som händer i svensk politik med dina föräldrar eller andra vuxna i familjen?	22	32	35	9	3	Politisk aktivitet
L7	Hur ofta läser du artiklar i tidningarna om vad som händer i Sverige?	3	13	47	35	1	Politisk aktivitet
L9	Hur ofta tittar du på nyheterna på TV?	2	11	50	35	2	Politisk aktivitet
N	I klassrummet	Aldrig	Sällan	Ibland	Ofta	Vet inte	
N1	Elever kan öppet ge uttryck för åsikter som avviker från lärarens i politiska frågor och samhällsfrågor när dessa diskuteras i klassrummet	3	12	35	39	12	Klassrumsklimat
N2	Elever uppmuntras att skaffa sig en egen uppfattning i olika frågor	3	11	38	41	7	Klassrumsklimat
N3	Läraren respekterar våra uppfattningar och uppmuntrar oss att säga vad vi tycker på lektionerna	4	10	34	46	5	Klassrumsklimat
N5	Eleverna känner att de kan säga vad de tycker även om de flesta andra i klassen har en annan åsikt	3	13	41	37	7	Klassrumsklimat